

УДК 340.1

І. М. Мусліловський
здобувач
Університету Короля Данила

ПРАВОВЕ ПИТАННЯ ІДЕАЛУ У ТЕОРІЇ ФОМИ АКВІНСЬКОГО

Вступ. Поняття ідеалу є важливим у контексті визначення відповідності правового буття установкам розуму, саме тому Аквінський у співвідношенні дослідження правових елементів піднімає його важливе онтологічно-правове значення.

Стан дослідження. Питанням ідеалу та його ролі у формуванні правового буття, зокрема у вченнях Фоми Аквінського, приділяли увагу такі вчені і дослідники: А. Баумейстер, Ю. Гоцуляк, В. Кузьменко, Ф. Ніцше, С. Шевченко та інші, праці яких і стали основою проведення даного дослідження.

Метою дослідження є здійснення ґрунтовного аналізу особливостей визначення та закріплення поняття правового ідеалу у теорії буття Фоми Аквінського.

Виклад основного матеріалу дослідження. У праві субординація та сила як принцип та метод займають особливе значення, адже закону обов'язково мають коритись, і такі явища, як нігілізм, виникають через недосконалість, слабкий зв'язок з ідеалом [2, с. 43]: «Нігілізм – це занурення в безодні невіри», «Нігілістичне жадання влади – це жадання кінця...» [5].

Наведемо думку Ф. Ніцше, який критично ставився до ідеалізму: «Ідеалізм, де, спираючись на високе походження або право, неприхильно і зверхньо трактують дійсність...» [5].

Можливо, дійсно зверхньо, утім правосвідомості постійно бракує потойбіччя і зверхності, щоб не розчаруватись у правовій дійсності. Саме ідеали мають силу переконання людини по-справжньому підкорятись, адже вони пропонують кращу дійсність ніж та, яку людина споглядає [2, с. 43].

Благо для Аквінського не просто бажаність, це критерій законності: «Якщо закон насамперед призначений для загального блага, то все інше, що стосується індивідуальної дії чи розпорядження, обов'язково буде позбавлене природи закону в усьому, що не належить до загального блага» [7, с. 7].

Отже, без блага немає закону, адже тоді він перестає бути бажаний, а тому не пройде експертизу розумом. Навіть тоталітарні закони породжують псевдоблага, адже коритись голому насиллю. Неможливо, тому виникає, наприклад, необхідність блага у вигляді ідеального майбутнього [2, с. 43].

Право не може розглядатися суто у площині правотворчості, яку можна створити і знищити,

право – це чиста актуальність. Отже, правотворчість – це інтерпретація атрибутів правового буття у суспільних відносинах. Будь-який закон – це розгортання, конкретизація і бачення того чи іншого впорядковуючого атрибута. Осягнути цей стан речей як цілісність дозволяє саме категорія правового буття, без неї правова перцепція людини приречена на частковості без можливості вловити ціле, яке завжди є: «... істина і брехня протистоять один одному як протилежності ... необхідно шукати брехню саме там, де нами першочергово виявляється істина, тобто в розумі» [6, с. 230].

Правова істина, що є критерієм різних ступенів досконалості правової реальності, покладає категорію псевдоправа, тобто того, що стосується до правового буття як до процесів впорядкування, але не належить до дійсного правового змісту, однак водночас не можна стверджувати, що це не має відношення до правового буття. Хоча таке відношення і може бути не таким, яким би мало бути. Саме для цього і виникає потреба у категорії псевдоправа, того, що є «правоподібним», але не істинним [2, с. 43].

Ідея порядку як основа правового буття також перебуває в основі співвідношення Божественного, людського та природного права. Наперед встановлення параметрів порядку є одним із основних компонентів онтологічної концепції праворозуміння. Правове буття заклало у феноменологічному світі впорядкування [2, с. 43]: «... як у кожному реміснику наперед існують типи зроблених його мистецтвом речей, так само в кожному правителі має наперед існувати тип порядку тих речей, які мають бути виконані суб'єктами його управління» [7, с. 31].

Світ суцього скрізь пронизаний детермінізмом, певними формами зв'язків – порядків, у даному випадку – даних Богом [8, с. 119].

Через це можна стверджувати, що право присутнє скрізь, де є порядок, а закони, які людина створює, – це продукт розвитку цивілізації і пізнання нею правової істини. Така абсолютна поширеність порядку у часі та просторі і породжує категорію правового буття, розширення горизонтів права далеко за межі державного начала [2, с. 44].

Фундаментом людського закону, на думку мислителя, є етична категорія справедливості. Аквінський, як і Аристотель, виокремив два види

справедливості: «... існує справедливість двох типів. Перша пов'язана із взаємним обміном, наприклад, купівлею і продажем, а також і з іншими видами відносин і обмінів.... Інша [справедливість] пов'язана з розподілом і називається розподільною справедливістю; за її допомогою господар або керівник віддає кожному по заслугах ... порядок всесвіту, що спостерігається як в наслідок природи, так і в наслідках волі, демонструє [нам] божественну справедливість» [6, с. 286].

Що спільного у цих двох видів? Це компенсація і відновлення втрат у встановленому порядку. Під час обміну, купівлі-продажу справедливою є втрата така, що компенсується достатньо та еквівалентно згідно з правилами співіснування. Людина не може просто щось втратити без власної волі, має бути або заміщення, або санкція (втрата за порушення). Отже, справедливість з онтологічно-правового погляду – це компенсація впорядкувальних втрат у правовому бутті. Тому ще в античні часи право ототожнювали зі справедливістю, адже процеси набуття та втрат постійно супроводжують життя людини і складають основу впорядкування, а правила цих процесів задає поняття вищої справедливості [2, с. 44].

Обов'язковість як оформлюючий чинник правових атрибутів. Фома Аквінський, з'ясовуючи зміст поняття закону, звертає увагу на ще одну важливу категорію: «...закон є правило і міра дій, відповідно до яких людина повинна діяти або утримуватися від дії. ... Але правилом і мірою людських дій є розум» [7, с. 4].

Відокремлено атрибути правового буття не є право, це просто окремі принципи життя. Для свободи, справедливості, блага, рівності необхідний оформлюючий чинник – обов'язковість. Ідея, що має силу впливу на поведінку людини – вона априорі стає нормою у складі правового буття. Ця сила береться із визнання, з відношення правосвідомості. Саме тому Аквінський пише про розум, ідея має корелюватися з розумом, увійти у правосвідомість і отримати силу впливу на поведінку. Ці ідеї мають ще додержавне походження. Якись ідеї для нас бажані, якись обов'язкові, якись неприпустимі. Визначивши їх статус, правосвідомість починає розкривати для себе правову істину [2, с. 44].

Філософ наголошує, що питання впорядкування та управління априорі мають правову природу, все те, що людина диференціює на природу і закон, мораль і закон, соціальні норми і, зокрема, правові, є поглядом на частину без цілого, хоча все воно належить до правового буття [2, с. 44]: «... сама ідея управління світом в Богові, правителі всесвіту, має природу закону. І якщо задум божественного Розуму, відповідно до сказаного в Писанні (Прит. 8:23), не підпорядкований часу і вічний, то і цей вид закону обов'язково повинен бути названий вічним ... вічний закон є не що

інше, як спрямовуючий всі дії і рух тип божественної Премудрості» [7, с. 12, 31].

Отже, управління-впорядкування є першим атрибутом правового буття, що починається з Бога – упорядника всесвіту поза часом. Вічний закон визначає порядок космосу [4, с. 12] у Фоми Аквінського є основою правового буття. Законотворча діяльність починається до людини, яка лише пізнає і користується уже заданим. Розуміння того, що право і закон не є тотожні, давно уже сформувалось у різних вченнях, зокрема, у природно-правовому, втім ці теорії намагались протиставляти щось своїм опонентам, тоді як насправді завжди говорили про одне – правове буття і його атрибути та модуси, навіть не називаючи його прямо. Онтологічний же підхід не протиставляє теорії одна одній, а розставляє їх по відведених місцях і формує цілісну картину праворозуміння [2, с. 44].

Правове буття з позиції Фоми Аквінського влаштоване так, що вічний закон, який складає його основу, розкривається через судження – правильно-неправильно [2, с. 44]: «... усі закони – тією мірою, якою вони причетні до правильного судження – походять від вічного закону ... вічний закон – це тип божественного управління ...» [7, с. 35].

Закони держави в контексті вічного закону – це свого роду (говорячи мовою кібернетики) система одиниць та нулів: те, що правильне і розумне, і те, що неправильне і суперечить законам Логосу. Розкриття правового буття – це не сукупність творчості окремих суб'єктів, це пізнання загального у конкретному, це деталізація заданої правової істини. Як тільки нормотворча діяльність починає ігнорувати ці положення, її результат перетворюється на онтологічний псевдос, є неправильним і стає перешкодою і проблемою для правової істини, яку потрібно вирішити. Так відбувається ієрархія атрибутів та модусів правового буття [1, с. 12].

Еманація вічного закону з метафізичного на антропологічний рівень дає природний закон, адже від Бога людина отримала уявлення про належне [2, с. 12].

Мислитель вказує, «...що з усього створеного розумне створіння підпорядковане божественному провидінню найбільш чудовим способом, оскільки воно в певному сенсі причетне до провидіння через помисли як про себе, так і про інших. Отже, воно причетне до Вічного Розуму, завдяки чому володіє природною схильністю до належного акту і цілі, і така причетність розумної істоти до вічного закону називається природним законом» [7, с. 13]. Людина дотична до вищої істини як образ і подоба, і якщо Абсолют – це перший упорядник, то людина, як його творіння, теж має таку правотворчу здібність. Філософ стверджує, що уже на психологічному рівні ми схильні до уяв-

лення про належне, про те, що потрібно робити, до чого прагнути, а саме з цих ідей і починається правове регулювання. Природний закон – це результат пошуку правової істини через розкриття змісту атрибутів правового буття у вищих началах [2, с. 45]. «... з приписів природного закону, як із загальних і недоведених начал, людський розум повинен приходити до віднесених до конкретних питань більш окремим установам» [7, с. 15].

Вчення Фоми Аквінського про закон і право стало одним із найбільших досягнень середньовічної філософсько-правової думки. Створивши оригінальну концепцію природного права, філософ висловив низку ідей, які були розвинуті пізніше та вплинули на формування сучасної концепції верховенства права.

З-поміж згаданих ідей варто особливо підкреслити чітке розмежування природного та позитивного права, визначення формальних вимог, які зумовлюють природу закону, вчення про наслідки дії несправедливого «закону», людиноцентристський підхід у сприйнятті системи «людина – держава».

Оскільки все створено Богом, а саме це вихідне положення лежить в основі досліджуваного співвідношення, то в результаті природного пізнання людина може пізнати Бога через Його створіння, тобто шляхом аналогій і таке наукове пізнання не суперечить вірі, а навпаки підкреслює її гідність та стверджує її сумісність з розумом. Безперечно, методи науки і релігії різняться, адже вони ведуть людину різними шляхами до однієї ж мети – Бога.

Ця різниця, яка виражається у різних типах прийняття істини, не є суперечною, а тільки демонструє відмінні шляхи, якими проходить людина, щоб пізнати істину. Виходячи із різних типів пошуку істини, на думку неотомістів, існують два джерела пізнання, а саме: природний (розум – наука) та Божественне Одкровення (віра). За допомогою цих двох джерел ми здатні в повному обсязі відтворити істинне світосприйняття та світорозуміння у відповідності до об'єктивної реальності, при цьому оминаючи будь-які крайності та непорозуміння.

Це, зокрема, відображається у метафізичному положенні: поєднанні акту та потенції, які поділяють буття у відповідний спосіб, творячи таким чином його ступінь буття. Так, чим менше існує можливості тим більше ество є актуальним, тому Бог є абсолютно досконалим, оскільки в нього не існує потенційного відношення, тому що Він є чистим Актом. Творця можливо пізнавати на основі створіння за допомогою шляху аналогії; у тілесних ествах існує певна складність, яка характеризується формою, матерією та актом буття, натомість

у духовних істотах присутня тільки форма та акт буття, винятком у матеріальних істот є людська душа, яка є не матеріальною, оскільки є субстанційальною формою тіла; відносно пізнання Аквінат вважає, що існує подвійна форма сприйняття: сенситивна та інтелектуальна, при цьому воля не випереджує розум, а йде за ним. Хоча й безперечно воля пропонує вибір, але останній вердикт судження все ж таки належить розумові; Бога слід пізнавати апостеріорно, тому що від творчих дій Бога випливають певні феномени (космологічні принципи), завдяки яким Бог може бути пізнаний нами не тільки через віру, але й також внаслідок природних можливостей розуму [2, с. 14].

Висновки. Право твориться розумом вищим і розумом окремих індивідів, але є загальним, стосується всіх, адже це складає буття людини. Саме тому Аквінський і наголошує на тому, що наші дії завжди є правовими: конструктивними чи деструктивними, вони завжди у правовому бутті. Незнання, нерозкриття правового буття – не означає його відсутності, можна не знати, але відчувати вплив, це постійна невід'ємна присутність правових атрибутів.

Література

1. Баумейстер А. Світло інтелекту й світло слави: метафізика пізнання у св. Томи Аквінського. *Sententiae*. 2010. № 2. С. 3–41.
2. Гоцуляк Ю. В. Атрибути правового буття у християнському віровченні: середньовічний дискурс. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 58. С. 11–14.
3. Гоцуляк Ю. В. Теологія правового буття у вченні Фоми Аквінського. *Economic and law paradigm of modern society*. Issue 3. 2019. «Open Europe». P. 41–48.
4. Кузьменко В. В. Онтологія, антропологія, аксіологія, гносеологія філософсько-правової концепції Фоми Аквінського. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 11–19.
5. Ніцше Ф. Жадання влади. Спроба переорієнтувати всіх цінностей. Перекладено за виданням: Friedrich Nietzsche. Werke, Band VIII, Leipzig, 1899; пер. з нім. П. Тарашука. К.: Вид-во «Основи»; Вид-во художньої літератури «Дніпро», 1993. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3782>.
6. Фома Аквінський. Сумма теології. Часть I. Вопросы 1–43. Пер. С. И. Еремеева (гл. 1–26), А. А. Юдина (гл. 27–43). К.: Эльга, НикаЦентр, ЭлькорМК, 2002. 561 с.
7. Фома Аквінський. Сумма теології. Часть III. Вопросы 90–114. Перевод, редакция и примечания С. И. Еремеева. К.: НикаЦентр, 2010. 433 с.
8. Шевченко С. Л. Екзистенціальний томізм Жака Марітена: особливості тлумачення в наш час. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Вип. 1-2. С. 112–126.

Анотація

Муціловський І. М. Правове питання ідеалу у теорії Фоми Аквінського. – Стаття.

У статті на підставі дослідження загальнофілософських та юридичних наукових праць висвітлюються основні підходи до визначення поняття та сутності правового ідеалу в контексті правового буття теорії Фоми Аквінського. Обґрунтовується, те, що право твориться вищим розумом і розумом окремих індивідів, проте є загальним, адже стосується всіх та складає буття людини, саме тому за визначенням Аквінського, людські дії є завжди правовими: конструктивними чи деструктивними, тобто виражені у правовому бутті.

Ключові слова: ідеал, право, закон, правовий ідеал, правове буття, праворозуміння.

Аннотация

Муциловский И. М. Правовой вопрос идеала в теории Фомы Аквинского. – Статья.

В статье на основании исследования общеправовых и юридических научных трудов освещаются основные подходы к определению понятия и сущности правового идеала в контексте правового бытия теории Фомы Аквинского. Обосновывается, то, что право творится

высшим разумом и умом отдельных индивидов, но является общим, ведь касается всех и составляет бытие человека, поэтому по определению Аквинского, человеческие действия всегда правовыми: конструктивными или деструктивными, то есть выражены в правовом бытии.

Ключевые слова: идеал, право, закон, правовой идеал, правовое бытие, правопонимания.

Summary

Musilovsky I. M. The legal question of the ideal in the theory of Thomas Aquinas. – Article.

The article, based on a study of general philosophical and legal scientific works, highlights the main approaches to defining the concept and essence of the legal ideal in the context of the legal existence of the theory of Thomas Aquinas. It is substantiated that law is created by the higher mind and the mind of individuals, but is common, because it applies to all and constitutes human existence, which is why, according to Aquinas, human actions are always legal: constructive or destructive, ie expressed in legal existence.

Key words: ideal, law, law, legal ideal, legal existence, legal understanding.